

Bożena Mioduszevska
Nr indeksu 3437
Wydział Filozofii Chrześcijańskiej UKSW
Instytut Filozofii

Warszawa, 22.06.2021 r.

streszczenie pracy doktorskiej
napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Ryszarda Monia

Relacja z Życiem źródłem doświadczenia moralnego według Michela Henry'ego

Przedmiotem rozważań mojej rozprawy doktorskiej są poglądy etyczne współczesnego francuskiego fenomenologa Michela Henry'ego, który żył w latach 1922-2002 i przez większość życia był związany z uniwersytetem w Montpellier. Celem analiz przeprowadzonych w pracy było ustalenie, jaka koncepcja etyki wyłania się z myśli omawianego autora, ponieważ z uwagi na jego specyficzne rozumienie etyczności, jako szeroko pojętego działania życia w człowieku, istnieją poważne wątpliwości, czy w jego filozofii możemy mówić o etyce w tradycyjnym tego słowa znaczeniu - jako teorii moralności. Zagadnienie to wydaje się tym bardziej ciekawe, że Henry wskazuje na niewystarczalność dotychczasowych systemów etycznych budowanych na podstawie obserwacji zewnętrznych zjawisk w sposób naukowy, wręcz matematyczny. Dlatego podjęliśmy się sprawdzenia, czy w gąszczu, szczególnie rozumianych przez niego fenomenów etycznych, będących pochodną wewnętrznej relacji podmiotu z życiem, można by wyróżnić takie, które mogłyby stanowić wystarczającą podstawę do stworzenia modelu teoretycznego.

Ponieważ sposób podejścia do etyki przez Michela Henry'ego do pewnego stopnia przypomina ujęcie prezentowane przez Martina Heideggera, jednym z powodów prowadzonych dociekań było także zbadanie, na ile stosowane przez obu filozofów kluczowe kategorie zbliżone są znaczeniowo. Bliższe omówienie pewnych podobieństw oraz wskazanie różnic stanowi jeden z celów podjętych w pracy badań.

Z kolei z uwagi na fakt, że ujęcie etyczności i moralności przez omawianego filozofa jest zgodne z podziałem prezentowanym przez Paula Ricoeura i tym samym wpisuje się w specyfikę rozumienia etyki w filozofii francuskiej, różne od tego, do którego jesteśmy

przyzwyczajeni w Polsce, czyli jako teorii naukowej, w ramach której prowadzony jest pewien namysł nad moralnością, sprawdzimy, na ile koncepcja omawianego autora jest zgodna z myślą Ricoeura, a na ile od niej odchodzi.

Główną przyczyną podjętych w pracy badań jest brak na gruncie polskim szczegółowej analizy etyczności w filozofii Michela Henry'ego. Wśród opracowań, jakie ukazały się w ostatnich latach, są prace podejmujące między innymi temat cielesności, kultury, sztuki czy fenomenu życia. W opracowaniach tych niekiedy występują pewne wątki etyczne, jednak oparta na fenomenologii życia koncepcja etyki nie doczekała się odrębnego, całościowego ujęcia. Tymczasem wydaje się, że bogata problematyka etyczna, wyłaniająca się z przedstawionej przez niego relacji człowieka z Życiem oraz wynikającej z niej wizji intersubiektywności zasługuje na większą uwagę, ponieważ uniwersalny charakter proponowanych rozwiązań pozwala na wykorzystanie ich w toczących się współcześnie debatach.

Michel Henry należy do kręgu filozofów nieanalitycznych. Należy podkreślić, że nie jest to myśliciel systemowy, ale problemowy, stąd jego myśl ma charakter wielowątkowy, synkretyczny, wielopoziomowy, przeplatają się w niej wątki filozoficzne, światopoglądowe, teologiczne. Choć jest konsekwentny w rozwijanej przez siebie filozofii, to nie zamierza stworzyć jednego spójnego, logiczno-pojęciowego systemu, który, na przykład był priorytetem dla przedstawiciela szkoły lwowsko-warszawskiej. Pewną trudnością, z jaką przyszło nam się zmierzyć w pracy, jest stosowany przez niego metaforyczny, niekiedy trudny w zrozumieniu język, który pozostawia pewien element intuicyjnego wycucia znaczenia. Ponadto badania fenomenologiczne często uzupełniają analizy hermeneutyczne wychodzące poza teoretycznologiczne konstrukcje, których język jest nasycony pojęciami religijnymi. Jest to kolejny element wpisujący się w specyfikę fenomenologii francuskiej, określany jako zwrot w stronę teologii. Dlatego podjęliśmy się próby zbadania, na ile postawiony mu przez Dominique Janicauda zarzut „teologizacji fenomenologii” jest zasadny.

Przedmiot oraz charakter badań przeprowadzonych w tej dysertacji wpłynął na zastosowane metody. By zrealizować zasadniczy cel pracy, dokonaliśmy próby wydobycia treści etycznych posługując się metodą analizy tekstów źródłowych. Następnie, posługując się metodą analizy krytycznej, podjęliśmy się interpretacji myśli autora oraz pojęć stosowanych na gruncie jego teorii. Staraliśmy się rozstrzygnąć, czy terminy te są przejęte z fenomenologii klasycznej, czy raczej wprowadza on swoje własne, w kluczu rozwijanej koncepcji. Należy dodać, że w tłumaczeniu niektórych pojęć napotykamy pewne problemy z właściwym oddaniem ich znaczenia w języku polskim, dlatego nie wystarczy ich literalny przekład.

Staraliśmy się wydobyć ich ukryty sens, jednak niekiedy trzeba też było przyjąć trochę intuicyjne rozumienie, ponieważ nie da się ich doprecyzować do końca. Dlatego, aby lepiej wydobyć swoistość myśli Henry'ego, zastosowaliśmy analizę porównawczą zestawiając go z wybranymi autorami z kręgu myśli francuskiej, by pokazać pewne, czasami subtelne, różnice w sposobie rozumienia omawianych zagadnień, niektóre nazwiska pojawiają się tytułem ilustracji wyróżnionych problemów etycznych. Sprawdziliśmy też, do jakich innych tradycji filozoficznych nawiązuje omawiany autor, jak je interpretuje oraz co z nich przejmuje, a z czym polemizuje. Dodatkowo zastosowaliśmy metodę analizy hermeneutycznej, próbując pokazać możliwość poszerzenia interpretacji i zakresu o inne aspekty wybranych zagadnień etycznych nie zmieniając jednak ich źródłowego sensu, określonego przez omawianego filozofa. Pokazaliśmy również, że inni autorzy, stosując odmienną metodę, lecz pisząc w podobnym duchu, dochodzili do analogicznych wniosków, co może wskazywać na uniwersalność pewnych twierdzeń i jedność doświadczenia filozoficznego.

Ponieważ etyczność w fenomenologii Michela Henry'ego stanowi kategorię ściśle związaną z życiem i rozumieniem człowieka jako wcielonej subiektywności, dlatego, by zrealizować postawione cele badawcze, należało najpierw pokazać czym według niego jest życie, a następnie wyjaśnić jego związek z istotą człowieka. Przybliżenie tych ważnych w filozofii Henry'ego kategorii pozwoliło na zrozumienie swoiście ujętej etyczności jako szeroko pojętego działania życia w ludzkiej cielesności rozumianej na sposób duchowy. W niej to życie dokonuje swego objawienia niezależnego od ujęcia świadomościowego. Dlatego uważa on, że istotą normatywności, jej najgłębszym wymiarem, nie jest samo tworzenie norm, co wskazanie ich źródła, a zarazem fundamentu, który staje się siłą zobowiązania. Zdaniem omawianego autora tym źródłem jest życie, w którym motywacja wraz z wiedzą dotyczącą działania stanowią jedność.

Na tak zarysowanym tle stało się lepiej zrozumiałe, dlaczego Henry postuluje dowartościowanie wiedzy płynącej z doznawania oraz powrót do świadomego kontaktu z doświadczeniem samego siebie. Przeprowadzone analizy posłużyły nam za wprowadzenie do tematyki moralności, która wykracza poza subiektywne dążenia podmiotu, wymaga bowiem przekroczenia relacji z samym sobą i zwrócenie się ku relacji z innym. Zwróciliśmy uwagę, że w koncepcji Henry'ego punktem wyjścia do rozważań na ten temat nie jest rozumowanie, ale doświadczenie moralne, jako realnie istniejąca treść objawiająca się doznaniowo w immanencji podmiotu, której źródłem jest Życie absolutne. Dlatego postępowanie człowieka zależy od sposobu przeżywania relacji z Absolutem, gdyż wraz z jej odkryciem zaczyna on rozumieć nie

tylko własną źródłową kondycję, ale także to, kim jest drugi człowiek współbytujący razem z nim we wspólnym Życiu.

Badania przeprowadzone w pracy wykazały, że wprawdzie o koncepcji etyki w fenomenologii życia Michela Henry'ego nie możemy mówić jak o pewnym teoretycznym modelu w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, ponieważ omawiany autor nie formułuje konkretnych norm szczegółowych, niemniej z jego myśli etycznej budowanej wokół relacji człowieka z Życiem możemy wydobyć bogatą problematykę etyczną, a jego szczególna, odmienna od Husserlowskiej, wizja intersubiektywności pozwala na ukazanie pewnych problemów etycznych w oryginalny sposób, do czego nie są zdolne koncepcje oparte na podejściu intencjonalnym. Przede wszystkim wskazuje ona na możliwość wzajemnych odniesień i zależności na podstawie źródłowego współbywania, w związku z tym inaczej ujmuje istotę relacji międzysobowych oraz pokazuje różnicę w sposobie ich budowania w oparciu o wymiar afektywny lub wyłącznie na płaszczyźnie poznania. Ponadto, pokazaliśmy, że przedstawione przez Henry'ego ontologiczne ujęcie intersubiektywności jest pomocne w wyjaśnieniu związku zachodzącego między rzeczywistością bycia a wyłaniającą się z niej powinnością określonego działania, który na gruncie logiki zakwestionował David Hume. Pozwala ono także wyjaśnić wiele zagadnień etycznych, jak min. powinność, braterstwo, dobro wspólne, czy zjawisko supererogacji, których podstawy niekiedy trudno wytłumaczyć na gruncie innych teorii etycznych. Pokazaliśmy także, że przyjęta przez Henry'ego koncepcja uczestnictwa we wspólnym życiu, które trwa i chce trwać, które powoduje, że działamy w taki, a nie inny sposób, doznajemy tak, a nie inaczej, dobrze tłumaczy uniwersalność pewnych podstawowych norm, zasad i wartości, które wyznacza właściwa wszystkim ludziom duchowa natura życia. Przeprowadzone w dysertacji analizy wykazały, że mamy do czynienia z głęboką analizą filozoficzną najważniejszych kategorii etycznych, takich jak wolność, sumienie, miłość, odpowiedzialność, obowiązki wobec samego siebie. Pokazaliśmy, że Henry'emu nie chodzi o formułowanie gotowych tez, ale o kształtowanie się człowieka w oparciu o relację z samym sobą, z Życiem absolutnym, a ostatecznie z drugim, którego odnajduje we wspólnym bytowaniu w rzeczywistości Życia.

Dodatkowym wkładem poznawczym jest wykazanie, że nawet jeśli Michel Henry krytykuje Martina Heideggera, to do pewnego momentu jego propozycja etyki jest podobna, gdyż jest ufundowana na zbliżonych założeniach, czego nie tylko on sam zdaje się nie zauważać, ale i jego komentatorzy.

Kolejnym osiągnięciem poznawczym jest pokazanie podobieństw i różnic między dominującym we Francji Ricoeurowskim modelem etyczności a koncepcją Henry'ego, który

choć przejmuje zaproponowaną przez Paula Ricoeura strukturę odnosząc etyczność do wizji szczęśliwego życia, niemniej jednak, jeżeli chodzi o wymiar moralności, to w sposób znaczący odchodzi od jej ujęcia w wymiarze Kantowskim. Koncepcja fenomenologa z Montpellier daje inną perspektywę etyki, podczas gdy w deontologizmie działanie moralne wyznaczają formułowane imperatywy, to Henry proponuje kształtowanie człowieka w oparciu o relację z Życiem, w której ostatecznie podmiot przejmuje jego działanie, doświadczając w samym sobie konkretnej powinności. Zwróciliśmy uwagę, że jego analiza doświadczenia moralnego zbliża go do myśli Tadeusza Stycznia. Obaj autorzy rozumieją doświadczenie w sposób wykraczający poza jego empiryczne ujęcie. Należy jednak podkreślić, że chociaż wskazują na *datum morale* jako doświadczenie realnie istniejącej treści, to dla Stycznia jego źródłem jest doświadczenie relacji miłości czy relacji międzyosobowej, natomiast według Henry'ego jest to doświadczenie relacji z Życiem, które samo w sobie jest źródłowym Etosem.

summary of the doctoral dissertation
written under the supervision of rev. Professor Ryszard Moń

Relationship with Life as a source of moral experience according to Michel Henry

The subject matter of my PhD dissertation concerns the ethical views of the contemporary French phenomenologist Michel Henry, who lived from 1922 to 2002 and was associated with the University of Montpellier for most of his life. The aim of the analysis carried out in the work was to determine what concept of ethics emerges from the thoughts of the discussed author. Due to his specific acknowledgment of ethics as a broadly understood operation of life in a human being, there are serious doubts as to whether in his philosophy we can talk about ethics in the traditional word meaning - as a theory of morality. This issue seems all the more interesting as Henry points to the insufficiency of the existing ethical systems built based on observation of external phenomena in a scientific, even mathematical manner. Therefore, we undertook a task to determine, whether, in the maze of his peculiarly comprehended ethical phenomena, which are a derivative of the subject's internal relationship with life, enough sufficient constituents could be distinguished to create a theoretical model.

Since Michel Henry's approach to ethics to some extent resembles that presented by Martin Heidegger, one of the reasons for his research was also to investigate to what extent the key categories used by the two philosophers are similar semantically. A thorough discussion of some of the similarities and identifying the differences constitutes one of the aims of this study.

On the other hand, taking into consideration the approach to ethics and morality by the discussed philosopher as consistent with the division presented by Paul Ricoeur; and thus, fitting into the specificity of understanding ethics in French philosophy, different from what we are used to in Poland, i.e. as a theory in which a certain reflection on morality is carried out; we will investigate to what extent the ideas of the author are consistent with that of Ricoeur's, and to what extent they deviate from each other.

This research has been primarily pursued by the lack of a detailed analysis of ethics in the philosophy of Michel Henry in Poland. Among the studies that have appeared in recent years, there are works on the subject of carnality, culture, art, and the phenomenon of life. These studies sometimes contain some ethical threads, but the concept of ethics, based on the phenomenology of life, has not received a separate, comprehensive approach. Meanwhile, it seems that the rich ethical issues arising from the human relationship with Life presented by

him and the resulting vision of intersubjectivity deserve more attention because the universal nature of the proposed solutions allows them to be used in contemporary debates.

Michel Henry belongs to a group of non-analytical philosophers. It should be emphasized that he is not a system thinker, but a problem thinker, hence his thought is multi-threaded, syncretic, and multi-leveled, where philosophical, ideological, and theological threads intertwine. Although he is consistent in the philosophy he develops, he does not intend to create one coherent, logical-conceptual system which, for example, was a priority for the representative of the Lviv-Warsaw school. A certain difficulty with which we faced at work is the metaphorical language he uses, sometimes difficult to understand, which leaves only a certain element of the intuitive sense of its meaning. Moreover, phenomenological research often supplements hermeneutical analyzes that go beyond theoretical-logical constructions, the language of which is saturated with religious concepts. This is another element in the specificity of French phenomenology, known as a turn towards theology. That is why we have attempted to examine to what extent Dominique Janicaud's accusation against him of "theologization of phenomenology" is justified.

The subject and nature of the research carried out in this dissertation influenced directly the methods. To achieve the main goal of the work, we attempted to extract ethical content using the method of analyzing source texts. Then, using the method of critical analysis, we undertook the interpretation of the author's thoughts and the concepts used based on his theory. We have tried to decide whether these terms are taken from classical phenomenology or rather he introduces his own, in the key of the concept being developed. It should be added that when translating some concepts we encounter certain problems with the proper rendering of their meaning in Polish, therefore their literal translation is not enough. We tried to extract their hidden meaning, but sometimes it was also necessary to adopt a slightly intuitive understanding because it is impossible to define them fully. Therefore, to better reveal the specificity of Henry's thoughts, we used a comparative analysis by juxtaposing him with selected authors from the circle of French thought to show some, sometimes subtle, differences in the way of understanding the issues discussed, some names appear as illustrations of the highlighted ethical problems. We also examined which other philosophical traditions the discussed author refers to, how he interprets them and what he adopts from them and what he argues with. In addition, we used the method of hermeneutical analysis, trying to show the possibility of extending the interpretation and scope to other aspects of selected ethical issues, without changing their source meaning, defined by the philosopher in question. We have also shown that other authors,

using a different method, but writing in a similar vein, came to similar conclusions, which may indicate the universality of certain statements and the unity of philosophical experience.

Because ethics in the phenomenology of Michel Henry is a category closely related to life and understanding of man as an incarnation of subjectivity, to achieve the set research goals, it was first necessary to define what life is according to him, and then to explain its relationship with the essence of man. The presentation of these important categories in Henry's philosophy allowed for understanding ethics specifically as the broad range of operations of life in human corporeality understood spiritually. In it, this life makes its revelation independent of the conscious approach. Therefore, he believes that the essence of normativity, its deepest dimension, is not the creation of norms itself, but an indication of their source, and at the same time the foundation, which becomes the force of obligation. According to the discussed author, this source is life in which motivation and knowledge about action become one.

Taking into account the herein frames of reference, it becomes clear why Henry postulates the appreciation of the knowledge resulting from the experience and the return to conscious contact with the experience of oneself. The conducted analyses were used as an introduction to the subject of morality, which exceeds individual aspirations, as it requires going beyond the relationship with oneself and turning to the relationship with others. We have noticed that in Henry's concept, the starting point for deliberations on this subject is not reasoning, but moral experience, as an existing content that manifests itself sensually in the subject's immanence, the source of which is absolute Life. Therefore, human behavior depends on the way of experiencing the relationship with the Absolute, because, with its discovery, he begins to understand not only his source condition but also who the other person is, coexisting with him in the common Life.

The research conducted in the work revealed that, because the discussed author does not formulate specific norms, the concept of ethics in the phenomenology of life of Michel Henry cannot be referred to as a certain theoretical model in the traditional sense of the word. Nevertheless, from his ethical thought built around the human relationship with life, we can bring out a rich ethical issue, and its particular, different from Husserl's, vision of intersubjectivity allowing us to present certain ethical problems in such an original way, no concepts based on the intentional approach are capable of. First of all, it indicates the possibility of mutual references and dependencies based on the source coexistence, therefore it presents the essence of interpersonal relations differently and reveals the difference in the way they are formulated based on the affective dimension or only on the level of cognition.

In addition, we have pointed out that Henry's ontological approach to intersubjectivity helps to explain the relationship between the reality of being and the resulting obligation to act, which was logically questioned by David Hume. It also allows explaining many ethical issues, such as duty, brotherhood, common good, or the phenomenon of extra-obligatory acts, the foundations of which are sometimes difficult to explain based on other ethical theories. We have also demonstrated that Henry's concept of participation in a common life that lasts and wants to last, which makes us act in one way not the other, we experience it this way and not otherwise, explains well the universality of certain basic norms, principles, and values that are set by the spiritual nature of life that is inherent in all people. The analysis carried out in the dissertation has led to an insight into the most important ethical issues in philosophy, such as freedom, conscience, love, responsibility, and obligations towards oneself. It has been argued that Henry is not formulating preconceived theorems, but shaping them on the relationship with himself, with the absolute Life, and ultimately with the other, which he finds in living together in the reality of Life.

An additional cognitive contribution is a demonstration that even if Michel Henry criticizes Martin Heidegger, his ethical proposition is similar to a certain point because it is founded on similar assumptions, which not only he seems to miss, but so do also his commentators.

Another cognitive achievement is showing the similarities and differences between Ricoeur's model of ethics that dominates in France and Henry's concept. Although it adopts the structure proposed by Paul Ricoeur by relating ethics to the vision of a happy life, when it comes to the dimension of morality, it is significantly departing from its Kantian approach. The concept of the phenomenologist from Montpellier gives a different perspective of ethics, while in deontology moral action is determined by formulated imperatives, Henry proposes shaping man on the basis of the relationship with Life, in which the subject ultimately takes over his action, experiencing a specific duty in himself. We have noticed that his analysis of moral experience brings him closer to the thought of Tadeusz Styczeń. Both authors understand experience beyond its empirical approach. However, it should be emphasized that despite they indicate *datum morale* as an experience of tactilely existing content, for Styczeń its source is the experience of a love relationship or interpersonal relationship, while according to Henry it is the experience of a relationship with Life, which in itself is the source Ethos.